

Marko Stabej
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.31-38

Slovenščina: zorenje jezikovne skupnosti 1919–2019

Kako se je spremenila slovenska jezikovna skupnost v zadnjih sto letih, odkar je zaživela v prvi obliki suverene državnosti slovenskega naroda pa do svoje sedanje podobe po skoraj tridesetletnem obstoju samostojne Slovenije in petnajstletnici njene vključenosti v Evropsko unijo? Lahko rečemo, da je slovensko govoreča skupnost v stotih letih dozorela? Razpravljamo o možnih merilih za zrelost neke jezikovne skupnosti; med resnimi kandidati za merila so prava mera jezikovne samozavesti, jezikovne odgovornosti in jezikovne previdnosti.

slovenska jezikovna skupnost, jezikovna samozavest, jezikovna odgovornost, jezikovna politika, jezikovno načrtovanje

How has the Slovene language community changed in the last hundred years, since the first outlines of a sovereign state for the Slovene people began to take shape, until the current situation where the independent Slovenia is almost thirty years old and has been in the European Union for fifteen years? Can we say that over these hundred years the Slovene-speaking community has matured? I shall discuss possible criteria for measuring the maturity of a language community, including linguistic self-confidence, linguistic responsibility and linguistic caution.

Slovene language community, linguistic self-confidence, linguistic responsibility, language policy, language planning

V lanskem seminarskem prispevku (Stabej 2018) sem skiciral nekaj potez razvoja slovenske jezikovne skupnosti po koncu prve svetovne vojne; osrednja teza je bila, da je slovenska skupnost v novih okvirih po letu 1918 začela dozorevati, po eni strani zaradi nove državotvorne vloge slovenskega naroda in jezika, po drugi strani pa tudi zaradi razdeljenosti na več držav, asimilacijskih pritiskov na slovensko manjšinsko skupnost v sosednjih državah, zunanjih in notranjih migracij in podobnega. Teza je seveda precej banalna, povezana z običajno biološko metaforo rasti in razvoja. Lani smo pri metafori »jezik je živ organizem«¹ pripomnili, da ponavadi njeni uporabniki izpostavljajo samo njene svetle perspektive, pozabljajo pa, da (skoraj) vsak živi organizem slej ko prej čaka smrt.¹ Nekaj podobnega se nam (seveda, saj je vse skupaj del istega metaforičnega polja) zgodi, če razpravljamo o zorenju in dozorevanju jezikovne skupnosti. Kaj pomeni postati zrel – in ostati zrel? Od širokogrudnih in radodarnih 6 pomenov slovarske definicije pridevnika *zrel* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*² nam pri asociacijah v zvezi z jezikovno skupnostjo pride prav skoraj vse:

1. ki v rasti, razvoju doseže stopnjo, primerno za spravilo, razmnoževanje//pri katerem so končani procesi, potrebni za doseg ustreznosti //pri katerem so značilni elementi razviti v polni meri
2. telesno in duševno polno razvit//v določenem pogledu polno razvit sploh

1 Pri tem se ob prebiranju poljudnoznanstvenih besedil o dolgoživosti živih bitij (več deset tisoč let starih črvih, ki so oživi po odmrznitvi iz permafrosta, o drevesih, ki so poglajala iz več tisoč let starih semen) ponujajo zanimive dodatne metaforične vzporednice.

2 SSKJ na portalu fran.si (dostop 6. 6. 2019).

3. ki je v srednjem obdobju življenja//značilen za ljudi v srednjem obdobju,
4. ki je v obdobju največje izurjenosti, najboljših dosežkov//ki izraža, kaže veliko dovršenost, izurjenost
5. življenjsko razgledan in čustveno uravnovešen//ki izraža, kaže veliko modrost, premišljenost
6. glede na telesno, duševno razvitost sposoben za kaj// glede na doraslost, razvitost primeren za kaj// ki ima ustrezne pozitivne ali negativne lastnosti za kaj

Še najmanj nam za naše potrebe najbrž diši 3. in 4. pomen, vsaj na dolgi rok – da bi torej bila slovenska jezikovna skupnost v srednjem obdobju, in sicer v obdobju najboljših dosežkov. Ta predstava nas namreč v naslednjem koraku pripelje do spoznanja, da po srednjem pride končno obdobje, po najboljših dosežkih pridejo vse slabši in prej ali slej se konča pri smrti in razkroju ... zato za naše potrebe aktualizirajmo raje razsežnosti prvega pomena iz SSKJ: a) zrela jezikovna skupnost je torej tista, ki v rasti in razvoju doseže stopnjo, primerno za razmnoževanje. No, vitalna jezikovna skupnost je tradicionalno gledano itak tista, ki svoj jezik medgeneracijsko ohranja. Ali moramo razmnoževanje razumeti v tem kontekstu ne le kot ohranjanje, temveč tudi širjenje? b) Zrela jezikovna skupnost je tista, pri kateri so končani procesi, potrebni za doseg ustrezne kakovosti. Kakšna je torej ustrezna kakovost zrele jezikovne skupnosti? Taka, da ji ni treba biti v skrbeh za svoj jezik in za svojo vitalnost, in taka, da lahko živi v blaginji in v sožitju z drugimi jeziki in jezikovnimi skupnostmi? In c) zrela jezikovna skupnost je ta, pri kateri so značilni elementi razviti v polni meri. Kateri so torej ti značilni elementi?

* * *

Če smo se lani spraševali, kaj je leta 1918 slovenska jezikovna skupnost začela postajati, se tokrat sprašujemo, kaj in kakšna je od leta 1919 do danes postala.

Seveda je govoriti o jezikovni skupnosti kot o nečem homogenem, čemur je mogoče verodostojno pripisovati enotne lastnosti, prepričanja in dejanja, zavajajoče. Iz razpoložljivih podatkov sicer lahko izračunamo razne povprečne vrednosti, ki veljajo za celotno skupnost (čeprav je takih podatkov pri slovenski jezikovni skupnosti razmeroma malo). Pri merjenju stališč in opazovanju dejanskih jezikovnih praks pa se temeljito zaplete (Logar idr. 2017; Bitenc 2016). Vsaka skupnost je sestavljena iz posameznikov in posameznic in je družbeno skonstruirana pojavnost, ki večino časa obstaja v latentnem stanju in se kot miselni in akcijski povezovalni element posameznikov in posameznic sproža oziroma vključuje samo občasno, s takimi ali drugačnimi zunanjimi in notranjimi sprožilci. Eden najmočnejših sprožilcev obstoja skupnosti (ki je neločljivo povezan z občutkom pripadnosti) je srečanje z zelo opazno drugačnostjo. Občutek pripadnosti jezikovni skupnosti se tako pri govorcih in govorkah nekega jezikovnega kontinuuma na videz protislovno ne aktivira takrat, ko med seboj nemoteno in neovirano komunicirajo v svojem jeziku, temveč takrat, ko tega zaradi takih ali drugačnih razlogov ne zmorejo, ne morejo ali celo ne smejo. Če se to dogaja pogosteje ali celo redno, je v posameznikih in posameznicah občutek pripadnosti skupnosti pogostejši in zato močnejši. Hkrati je ta občutek očitno tesno povezan s frustracijo nemoči. Nemoč je lahko trenutna in deluje kot motivacijski faktor za doseganje sprememb (čemur tehnično rečemo jezikovno načrtovanje); če se neka sprememba zgodi in je uspešna, vsaj začasno zmanjša frustracijo, nek etapni cilj skupnosti je dosežen. Če pa je nemoč trajnejša in do sprememb ne pride, lahko

postane frustracija neuresničene skupnosti pri nekaterih posameznikih in posameznicah premočna, zaradi česar začenjajo opuščati (v stališčih in dejanjih) pripadnost tej skupnosti. Tu ima naša teza na prvi pogled šibko točko: ali s tem, ko ljudje opuščajo preveč frustrirajočo identiteto, res prevzemajo drugo, manj ali sploh ne frustrirajočo identiteto? Odgovor je: najbrž gre bolj za miselnost zatočišče, za neke vrste varno hišo identitete, ki pomaga prebroditi pretekle prehode frustracije, kako trajna in zanesljiva ta rešitev je, pa je zelo odvisno od posameznih usod.

* * *

Zrelost je: odsotnost nepotrebne strahu, smiselna odgovornost in potrebna previdnost. Kaj je jezikovni strah? To je strah, da bi lahko z neustrezno, nepravilno rabo jezika jeziku in skupnosti škodovali, ju slabili, slabšali in uničevali. Ta strah – in tu imamo slovensko govoreči bogate izkušnje – ima za posledico pojav, ki je vsaj na prvi pogled za jezik in jezikovno skupnost mnogo nevarnejši – da se govorniki in govornice vsaj v nekaterih govornih položajih raje odločajo za izbiro kakega drugega jezika.³ Ali poleg nepotrebne strahu obstaja tudi potreben strah? Strah je v vsakem primeru obremenjujoče čustvo, ki hromi človekovo konstruktivno usmerjenost in dejavnost; tudi zaskrbljenost je le malo boljša. Previdnost in odgovornost pa sta pozitivneje usmerjeni kategoriji. Kdaj v jezikovni rabi je previdnost potrebna in občutek za odgovornost smiseln? Po eni strani je odgovorov toliko, kot je govork in govorcev. Po drugi strani pa se v tem spoznanju razkrije tudi temeljni skupni imenovalec: previdnost in odgovornost sta različno odmerjena pri vsaki posamezni govorni dejavnosti vsakega posameznika in posameznice. Pri tem imamo ljudje do predmeta in namere jezikovne previdnosti in odgovornosti zelo različne odnose, pa tudi zelo različne pragove občutljivosti.

Teza na hitro: sprva – v motivacijskem in zgodnjem obdobju *pojavnjenosti* (torej procesa preboja slovenščine v (uradno) javnost), torej konec 18., zlasti pa v drugi polovici 19. stoletja – sta bili tako izbira samega jezika kot izbira posameznih sredstev znotraj jezikovnega kontinuuma stvar odgovornosti do *jezika* samega. Enačbo lahko shematiziramo takole: (izbira slovenščine = odgovornost do kontinuuma slovenščine) + (izbira pravih, dobrih, čistih ... standardnih jezikovnih sredstev znotraj slovenščine) = (odgovornost do knjižne slovenščine kot jamstva za visoko vrednost in funkcionalnost jezikovnega kontinuuma slovenščine). Taka dvojna odgovornost do *jezika* je bila hkrati odgovornost do ideje o *skupnosti* – ki se je po splošnem prepričanju nosilcev in nosilk takega odgovornega odnosa šele oblikovala prav s tem jezikom. Šlo je za neke vrste vojno stanje

3 Te teze ni težko dokazovati za jezikovnopolitično tranzicijske čase 19. stoletja, ko se je slovenščina kot javni in uradni jezik šele postopoma uveljavljala in je v oblikujoči se dvojezični ureditvi javnega prostora imela še precej časa vsaj *de facto* podrejeni status. Vprašanje je, ali je (bil) jezikovni strah, kot smo ga pravkar definirali, samo neke vrste izgovor pred drugim, globljim in realnejšim strahom: pred lastno, osebno nesuverenostjo v prestižni, knjižni varianti lastnega jezika in posledično ustvarjanjem vtisa socialne neverodostojnosti. Z uveljavitvijo slovenščine kot dominantnega (in v marsičem edinega) javnega jezika vsaj na ozemlju različnih oblik slovenske suverenosti v 20. stoletju pa se je slika precej spremenila. V katerih govornih položajih lahko danes govorec ali govorka slovenščine opustita rabo slovenščine in izbereta kak drug jezik? Prav gotovo v strogo zasebnih; od (delno) javnih govornih položajev gotovo v družabnih omrežjih, pa deloma v širokem spektru ljubiteljskih in poklicnih umetniških dejavnosti (npr. pri izbiri jezika besedil pri ustvarjanju popularne glasbe ali pri literarnem ustvarjanju). A vsaj pri tem drugem so na delu močni preprečevalni mehanizmi (povezani s financiranjem, distribucijo in nagrajevanjem), ki tako izbiro zelo omejujejo, saj dajejo jasno prednost, če že ne izključno pravico, tistemu, kar je v slovenščini. Drugače je seveda pri receptivni jezikovni dejavnosti; pri tej je z vzponom interneta in z vključitvijo Slovenije v Evropsko unijo omejitev vse manj in dostopnih vsebin v tujih jezikih vse več.

v jezikovni krajini – in v vojnem stanju občutljivost do posameznosti in posameznikov, do človekovih pravic, človeškega dostojanstva in podobnega zmeraj potegne kratko. Na račun dominantnosti jezikovne odgovornosti je bila teža drugih odgovornosti zmanjšana, tako v skupnosti kot pri posameznikih in posameznicah. To je marsikdaj vodilo do osebnih stisk in konfliktov ali celo izstopa iz slovenske skupnosti, kot lahko opazujemo pri usodi sprva navdušenega slovenskega narodnega delavca, nato pa nasprotnika slovenskega narodnega gibanja Karla Dežmana (1821 – 1889). Ta je – poenostavljeno rečeno – primarnost odgovornosti do slovenskega jezika po svojem štiridesetem letu zamenjal s primarnostjo odgovornosti do svojega znanstvenega dela in političnega prepričanja. Seveda je na nek način Dežmanova zgodba lahko prav argument za slovensko javno enojezičnost: le v situaciji, kjer je jezikovna izbira samoumevna, posameznikom in posameznicam ni treba oklevati med različnimi odgovornostmi – če le jezik obvladajo, kar pa itak ga, saj so se v njem izobraževali.

Jezikovni prastrah je najbrž strah človeka, da bi izgubil a) govorico kot tako b) svojo govorico in da torej ne bi imel a) ne svoje ožje skupnosti b) ne možnosti skupnosti nasploh. A strah pred konkretno izgubo svojega prvega jezika je relativno nova stvar v zgodovini človeštva. Sklepamo lahko, da se v celoti (vsaj v novoveški Evropi) pojavi šele takrat, ko se večjezične govorne skupnosti preobražajo v nacionalne enojezične skupnosti. Na eni strani tega strahu so nove enojezične elite,⁴ ki svoj privilegirani družbeni položaj utemeljujejo s tem, da so voditelji enojezičnega naroda. Če ta narod svoj jezik res izgubi, tudi ni razloga za tako utemeljeno elito, saj je izguba jezika pravzaprav najtrdnejši dokaz njene neuspešnosti. Na drugi strani tega strahu pa je nekdanje ljudstvo, ki z javno enojezičnostjo zraste v narod; s tem ne mislimo ničesar visokoletečega, ampak predvsem dejstvo, da se z naraščajočo enojezičnostjo postopoma povečuje stopnja izobraženosti ljudstva (glede deleža vključenih in dosežene končne stopnje v formalnem izobraževanju, z vse večjo ponudbo izobraževalne in priročniške literature pa je tudi neformalna izobraženost vse večja) ter vključenosti v javno in uradno življenje, s čimer se posledično povečuje tudi družbena blaginja. Takim pridobitvam se nihče ne želi odreči. Izguba jezika bi torej prizadela tako narodno elito kot narodne množice. A ta zgodba v slovenski jezikovni skupnosti se dodatno zaplete: z vse večjo izobraženostjo se je postopoma povečeval tudi delež tistih govorcev in govork slovenščine, ki so poleg slovenščine obvladovali vsaj še en »svetovni«⁴ jezik, v obdobju jugoslovanskih držav pa je bila v njihovem jezikovnem repertoarju na tak ali drugačen način prisotna tudi srbohrvaščina. Enojezičnost množic torej ni (bila) več zanesljivo, tako rekoč samodejno jamstvo obstoja enojezične slovenske skupnosti, saj so govorniki in govornice (vsaj navidezno) imeli možnost za izstop iz te skupnosti. Zato so elite delovale odtlej samozaščitniško in javno (morda pa celo zasebno) enojezičnost iz pretežno praktičnega argumenta vse močnejše preobražale v izrazito simbolni, identitetni element. V tem (če to drži) pa lahko zaslutimo neko staljščno razpoko, ki je v zadnjih sto letih kar dobro načela temelj slovenske jezikovne skupnosti: identitetno povezanost s svojim prvim, maternim jezikom. Ta trenutek pustimo ob strani vprašanje, ali sodobne jezikovne skupnosti res definirajo samo govorniki in govornice prvega jezika, k njemu se še vrnemo. Kako torej lahko visoka simbolna vrednost javne enojezičnosti načne

⁴ Natančneje rečeno, enojezičnostne elite, torej te, ki so si *prizadevale* za enojezičnost; pripadniki družbene elite pa sami (skoraj) nikoli niso bili enojezični, ampak so obvladali vsaj še kak jezik, ki jim je omogočal širši komunikacijski in informacijski domet.

identitetno povezanost govorcev in govork s svojim prvim, maternim jezikom? Ali ni ravno obratno: da javna enojezičnost identitetno povezanost predvsem vzpodbuja in varuje? Odgovor: zgodovinsko gledano je to zelo verjetno. V sodobnih razmerah slovenske državnosti in vključenosti Republike Slovenije v najrazličnejše mednarodne povezave od Združenih narodov do Evropske unije in Nata pa ne nujno. Zakaj? Ker se vprašanje identitetne povezanosti z jezikom postavlja takrat, ko obstaja možnost izbire in ne takrat, ko je izbira samoumevna.⁵ Vsiljuje se mi metafora skrbne matere – ali skrbnih staršev, da predstavo malce posodobimo. Do kdaj naj starši hčeram in sinovom (poleg starševske ljubezni) omogočajo tudi popoln bivanjski servis?⁶ Do njihove zrelosti – in kakor sicer ni nobenega zanesljivega kazalca, kdaj ta res nastopi, pa je vendarle razmeroma jasno, kdaj postane nesamostojnost potomca nesprejemljiva ali kar patološka. Če torej govorcev in govork slovenščine sploh nimajo izbire, ampak za javno in uradno rabo (vsaj v Sloveniji) samodejno uporabljajo slovenščino, izbira jezika (razen znotrajjezikovne izbire, ampak pri tem gre za druge vrste socialno identiteto) identitetno sploh ni občutljiva. Govorcev in govork ne uporabljajo svojega jezika, ker tako hočejo – ampak zato, ker ne morejo nobenega drugega. To je v očeh narodne elite edino možno jamstvo, da slovenska jezikovna skupnost ostane res popolnoma slovenska (in da elita ostane elita). Zakaj? Ker elita v resnici dvomi o jezikovni zvestobi večine govork in govorcev. Josip Vidmar leta 1932 takole zapiše o slovenskem »srednjem sloju, polinteligenci in meščanstvu«:

To živi navadno odtrgano od prirode, prav tako pa ni dovolj notranje prebujeno, da bi moglo živeti pomembno in samostojno notranje življenje. Odtujeno je naravi, a prav tako duhu. Zato ne prejema njegova narodna zavest in vest podkrepitve ne od enega ne od drugega. To je sloj, ki se najlaže potujči. Njegov najvišji pojem je korist; kjer jo sluti, tam je voljan zatajiti svojo narodnost, za katero ga je prav tako lahko navdušiti, kakor jo lahko tudi izda. (Vidmar 1932: 46)

Ali elita iskreno dvomi v jezikovno zvestobo ljudstva ali dvom samo izraža, je pravzaprav vseeno. Dejstvo je, da ljudstvu ne zaupa – saj naj ljudje večinoma ne bi bili dovolj zreli in odgovorni (nena zadnje pa tudi močni in kompetentni) za nenadzorovano, svobodno jezikovno izbiro. Morda ta skrb res ni bila iz trte izvita v jugoslovanskih časih, ko je – tako v medvojnem kot v povojnem času – v širšem državnem prostoru obstajalo neposredno ideološko omejevanje suverenosti slovenstva tako v jezikovnih kot tudi drugih vidikih, bodisi v imenu unitarističnega jugoslovanskega nacionalnega programa v prvi Jugoslaviji bodisi v imenu socialistične ideologije v drugi Jugoslaviji. Toda vsaj na Slovenskem lahko spremljamo različne poskuse koherentnega povezovanja socialistične in nacionalne ideologije, od Kardeljevega Razvoja slovenskega narodnega vprašanja (1939) do jezikovnopolitične akcije Slovenščine v javnosti (1979 posvetovanje, zbornik Pogorelec 1983) –

⁵ Več o tem v Stabej 2012.

⁶ Iz tega lahko izpeljemo še eno metaforo: okolje, v katerem je slovenščina prevladujoča javna jezikovna izbira, je za govorce in govorko slovenščine podobno kot starševsko zavetje za hčere in sinove: če se komu kaj zares zalomi, lahko tam zmeraj najde varen prostor (le da z omejeno lastno suverenostjo). Seveda ima metafora omejitve. Prva je časovna: starši slej ko prej umrejo; toda potem se veriga ponujanja zavetja nadaljuje s preobrazbo generacij. Druga omejitev metafore pa je vsebinska: večina govorcev in govork slovenščine svoje življenje preživi pretežno v prostoru, kjer ima slovenščina prevladujočo vlogo javnega jezika, torej itak »doma«. Toda po drugi strani je vsaj začasne mobilnosti med govorcev in govorkami slovenščine (ob že tradicionalnem izseljenstvu in zdomstvu) vse več; če pa dodamo še razsežnosti slovenščine kot drugega in tujega jezika, se slika jezikovne skupnosti res precej spremeni.

in še naprej, do spremembe političnega sistema in slovenske državne osamosvojitve leta 1991. Tudi Edvard Kocbek je – kot mislec premoščanja ideoloških bregov in personalistični filozof – na razmerje med jezikom, narodom in posameznikom gledal kot nekaj nedeljivo celovitega, a tudi takega, kar je pri slovenskem narodu šele na poti proti končnemu cilju. Leta 1963 v eseju *Misli o jeziku* zapiše:

Narod ni močan takrat, ko ne more skočiti iz svoje kože, ker ima svoj izvorni jezik za varno obrambno obliko, pač pa je močan takrat, ko mu postane jezik suveren in tako rekoč osvajalen izraz, ki z njim popolnoma sproščeno občuje s svetom. Vsak narod se mora prej ali slej tako poistiti s svojim jezikom, da mu postane nezamenljiv in kongenialen izraz, njegova najintimnejša resnica, njegova narava. (Kocbek 1985: 238)

Narod postane torej močan (najbrž to pomeni tak, da živi in preživi) šele takrat, ko se res popolnoma poisti s svojim jezikom. Kakšna zahteva – gledano iz današnjih časov! A po Kocbekovem mnenju je bilo tedaj to še daleč od izpolnjenega, kar lahko vidimo iz njegove apologije slovenščine – in kritike njenega nosilca, Slovencea. O slovenščini pravi, da

se more ponašati z odlikami, ki jih marsikak drug narod nima: čista je, naravno izvirna, jasno pomenska, glagolsko močna, elegantna in melodiozna, nagnjena v rahlo vzornost in vendar odprta za oblikovanje resnice v vseh stvarnih položajih. (Kocbek 1985: 239)

O Slovencu (in najbrž tudi Slovenki) pa drugače:

Pač pa je videti, da je Slovenec kot izraževalec jezika precej zaostal za svojo besedo in govornico. [...] Slovenec ni kongenialen svojemu jeziku. Slovenski človek se ne izraža tako, kakor ga k temu vabi njegov razviti, razčlenjeni in prožni jezik. Ugotovitev je še globlja: slovenski človek se svojega razvitega jezika ne poslužuje tako, kakor ga k temu vabi njegova zahtevna in razčlenjena stvarnost, družbena in moralna. (Kocbek 1985: 239)

Čeprav moramo Kocbeka najbrž razumeti v filozofskem kontekstu, je po drugi strani res, da je bil njegov esej namenjen širši publiki. In navedena odstavka težko razumemo drugače, kot da sta po Kocbekovo tedanja govorec in govorka slovenščine nezrela v uporabi sicer zrele slovenščine v zreli družbeni in moralni stvarnosti; Slovenec in Slovenka nista kongenialna svojemu jeziku. Seveda Kocbek ne navede oprijemljivih in nedvoumnih meril te kongenialnosti govorcev in jezika, in tudi poti, po kateri bi se zgodila, ne; slutimo pa lahko, da bi šele ob nastopu te kongenialnosti lahko spregovorili o zreli jezikovni skupnosti, ki pa ni konec koncev nič drugega kot močni narod.

Nadaljevanje zgodbe o slovenski jezikovni skupnosti po 60-ih letih 20. stoletja gre na videz natanko v to smer in, če močno posplošimo, dozori v plebiscitarni odločitvi Slovencev in Slovenk za samostojno državo leta 1990. In čeprav je sprva kazalo, da je s samostojno državo zgodba o dozorevanju slovenske jezikovne skupnosti uspešno zaključena (tudi če ne ravno s Kocbekovo kongenialnostjo, temveč s formalno suverenostjo), se je kmalu izkazalo, da je šlo samo za etapni cilj. Država s sabo prinese drugačne odgovornosti tudi na področju jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike. (Stabej 2015)

* * *

Na začetku smo ponudili naslednje sestavine zrelosti slovenske jezikovne skupnosti: odsotnost nepotrebnega strahu, smiselno odgovornost in potrebno previdnost. Doslej smo govorili bolj ali manj samo o strahu, za drugi dve sestavini pa bo, kot kaže, zmanjkalo prostora – čeprav bi jima morali dodati vsaj še eno: zdravo jezikovno samozavest. A poskusimo vsaj na kratko. Smiselna jezikovna odgovornost je govorčevo razumevanje ter zavedanje družbenega in jezikovnega učinka posameznega sporazumevalnega dejanja – in ozaveščena jezikovna praksa v skladu s tem razumevanjem ter zavedanjem. Potrebna jezikovna previdnost je pravzaprav samo zrcalna podoba odgovornosti: biti dovolj previden, da z jezikom ne raniš sočloveka in da usodno ne raniš jezika; in ne biti preveč previden, da ne onemiš. In zdrava jezikovna samozavest slovenske jezikovne skupnosti? Najprej naj gre za vsesplošno dojetanje posameznikov in posameznic, da sta slovenščina in slovenska jezikovna skupnost vitalni pojavnosti, vitalni predvsem v svoji polni raznovrstnosti. Tako pojmovanje vitalnosti po eni strani omogoča večjo jezikovno svobodo posameznika in posameznice glede jezikovnih izbir pri različnih vsakdanjih komunikacijskih praksah. Druga plat jezikovne samozavesti pa je – pripravljenost upoštevanja tujih in uveljavljanja lastnih jezikovnih pravic. Predpogoj za to seveda je, da sta posameznik in posameznica seznanjena s tem, kakšne pravice imata in kakšne pravice imajo drugi.

* * *

Za zaključek posezimo po 5. pomenu uvodoma navedene slovarske definicije pridevnika *zrel*: je slovenska jezikovna skupnost danes življenjsko razgledana in čustveno uravnovešena? Ali kaže in izraža veliko modrost, premišljenost? To si lahko samo želimo, nekatere sodobne stvari in dogodki to potrjujejo, drugi zanikajo. Na hitro pa lahko sklenemo takole: slovenska jezikovna skupnost se je v zadnjih sto letih okrepila, globalizirala, denacionalizirala in notranje diverzificirala. Gotovo je zrelejša, kot je bila pred sto leti – čeprav je bila morda takrat polnejša zagona in upanja. A pri premisleku o teh rečeh se poraja načelni teoretični dvom: ali je sploh še smiselno govoriti o jezikovnih skupnostih nasploh in o slovenski jezikovni skupnosti posebej? Državna dimenzija slovenskosti zmanjšuje (ali pa vsaj temeljito spreminja) njeno etnično dimenzijo. Slovenska jezikovna skupnost je vse manj izključno skupnost »narojenih« v slovenski jezik, vse bolj pa vseh tistih, ki se izobražujejo, živijo in delajo v slovenščini (a ne samo in povsod v slovenščini). Slovenski javni prostor pa je vse manj samoumevno enojezičen, kar sproža od nesporazumov in nelagodja do resnih družbenih konfliktov. Temu položaju bo morala slovenska jezikovna skupnost šele postati kos, v njem dozoreti – še posebej politične in izobraževalne ustanove. A kot po eni strani kaže, da bo globalna informacijska povezanost, povezana z naraščajočo večjezičnostjo za zmeraj preobrazila nekdanje enojezične skupnosti, po drugi strani to ni edini možni scenarij prihodnosti.

Če se bodo namreč uresničile sodobne napovedi, bo z močjo jezikovno-informacijskih tehnologij in umetne inteligence mogoče enojezičnost(i) kot jezikovno prakso v bližnji prihodnosti celo ponovno krepiti, in to v globaliziranem mednarodnem sporazumevanju. Vse zmogljivejši avtomatski prevajalniki v različnih oblikah ne omogočajo le vse boljšega prevajanja pisnih besedil, temveč tudi simultano tolmačijo. Pri tem je zaenkrat jasno, da prevajalniki vse te naloge bolje in zanesljiveje

opravljajo pri predvidljivejših besedilih in pri govorjenju v standardnem (ali vsaj v standardu bližjem) jeziku. Toda lahko si predstavljamo, da bo večino uradnega, poslovnega in izobraževalnega sporazumevanja v precej bližnji prihodnosti mogoče opraviti v svojem jeziku in pri tem zajemati (in komunicirati z ljudmi) od vsepovsod na svetu. Ob tem se odpira vrsta novih vprašanj, ki bodo preoblikovala in določala jezikovne skupnosti prihodnosti. Ali bodo te storitve na voljo za vse jezike? Bodo splošno dostopne, si jih bodo lahko privoščili ali smeli privoščiti vsi? Kako bodo podatkovno podprti jeziki z manjšim številom govork in govorcev, se bodo morali govorniki v govorici prilagajati tehnologiji ali bo obratno? Problematika pa ima še mnogo širšo razsežnost, ki zadeva spoznavna, družbena in celo varnostna vprašanja: bomo/bodo postali ljudje tako odvisni od tehnološke pomoči pri sporazumevanju, da se bomo sčasoma odvadili ne le učenja drugih jezikov in sporazumevanja v njih, ampak se ne bomo znali brez tehnološke pomoči jezikovno prilagajati celo znotraj tistega, čemur danes rečemo jezikovni kontinuum? Kaj se bo s prevodi semantično in pragmatično izgubljalo, kaj morda dodajalo, hote, nehote – pa uporabniki in uporabnice tega sploh ne bomo/bodo opazili? Kaj je z varnostnimi vidiki, predvsem z varovanjem osebnih podatkov in zasebnosti? Kakšne bodo te nove virtualne enojezične skupnosti in v kakšni politični in družbeni organiziranosti se bo zrcalila njihova identiteta? Bo čez sto let še Seminar slovenskega jezika, literature in kulture in ali bo v njem kako predavanje z naslovom Zorenje slovenske jezikovne skupnosti od 2019 do 2119?

Počakajmo ...

Literatura

- BITENC, Maja, 2016: *Z jezikom na poti med Idrijskim in Ljubljano*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- KARDELJ, Edvard, 1939: *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana.
- KOCBEK, Edvard, 1985: Misli o jeziku. Jože Pogačnik (ur.): *Slovenska misel. Eseji o slovenstvu*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 231–249.
- LOGAR, Nataša, GANTAR, Polona, ARHAR HOLDT, Špela, GORJANC, Vojko, KOSEM, Iztok, KREK, Simon in STABEJ, Marko, 2017: Odziv na »Anketo o slovenščini« projekta Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov. *Slovenščina 2.0 [Elektronski vir]: empirične, aplikativne in interdisciplinarne raziskave* 5/1. 27–36. http://slovenscina2.0.trojina.si/arhiv/2017/1/Slo2.0_2017_1_02.pdf
- POGORELEC, Breda (ur.), 1983: *Slovenščina v javnosti*. Ljubljana: RK SZDL, Slavistično društvo Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika [= SSKJ]. <https://fran.si/> (dostop 6. 6. 2019)
- STABEJ, Marko, 2012: Jeziki, nazori in nadzor. Aleksander Bjelčevič (ur.): *Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 48. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 11–20.
- STABEJ, Marko, 2015: L'État, ce n'est pas moi. Hotimir Tivadar (ur.): *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 51. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–36.
- STABEJ, Marko, 2018: Obredi ob prehodu. Mojca Smolej (ur.): *1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 54. SSJLK. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 20–28
- VIDMAR, Josip, 1932: *Kulturni problem slovenstva*. Ljubljana.